

गैरहिरासतीय उपायसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय न्यूनतम मापदण्डको नियमावली (टोकियो नियमावली)

महासभाको १४ डिसेम्बर १९९० को प्रस्ताव ४५/११० द्वारा जारी

१. सामान्य सिद्धान्त

१. मौलिक लक्ष्य

- १.१ यी न्यूनतम मापदण्डका नियमहरूले गैरहिरासतीय उपायहरूको प्रवर्द्धन गर्ने साथै कैदसजायको विकल्पका भागीदार व्यक्तिहरूको न्यूनतम सुरक्षाका आधारभूत सिद्धान्त समुच्चय (सेट अफ प्रिन्सिपल्स) उपलब्ध गराउँछन् ।
- १.२ फौजदारी न्यायमा खास गरी कसुरदारलाई गरिने व्यवहार साथै कसुरदारहरूमा समाजप्रतिको उत्तरदायित्वको भावना बढाउने कुरामा यी नियमहरू अभिप्रेरित छन् ।
- १.३ यी नियमहरूलाई हरेक मुलुकको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक तथा साँकृतिक अवस्था साथै मुलुकको फौजदारी न्याय प्रणालीको लक्ष्य र उद्देश्य समेत विचार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- १.४ यी नियमहरूको कार्यान्वयन गर्दा सदस्य राष्ट्रहरूले कसुरदारको व्यक्तिगत अधिकार, पीडितको अधिकार, सार्वजनिक निर्भयता तथा अपराध रोकथामका लागि समाजको सरोकारबीच उपयुक्त सन्तुलन निश्चित पार्न प्रयत्न गर्नेछन् ।
- १.५ सदस्यराष्ट्रहरूले आफ्नो कानुनी प्रणालीमा कैदसजायको प्रयोग घटाउने गरी अन्य उपाय उपलब्ध गराउने र मानवअधिकारको पालना, सामाजिक न्यायका आवश्यकता र कसुरदारको पुनःस्थापनाको आवश्यकतालाई ध्यान दिई फौजदारी न्यायका नीतिहरूलाई युक्तिसङ्गत बनाउनका लागि गैरहिरासतीय उपायहरूको विकास गर्नेछन् ।

२. गैरहिरासतीय उपायको क्षेत्र

- २.१ यस नियमावलीका सान्दर्भिक प्रावधानहरू फौजदारी न्याय प्रशासनको सबै चरणमा अभियोजन, पुर्पक्ष वा सजायको कार्यान्वयनका निमित्त रहेका सबै व्यक्तिहरूलाई लागू हुनेछन् । यस नियमावलीको प्रयोजनका लागि व्यक्तिहरूको उल्लेख गर्दा उनीहरूको आशङ्कित, अभियोग लगाइएका वा सजाय ठेकिएका जे भए पनि “कसुरदार” भनी उल्लेख गरिएको छ ।
- २.२ यो नियमावली जातजाति, वर्ण, लिङ्ग, उमेर, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा कुनै भेदभाव नराखी लागू हुनेछ ।
- २.३ कसुरको प्रकृति र गम्भीरता, कसुरदारको व्यक्तित्व र पृष्ठभूमि तथा समाजको संरक्षण र कैदसजायको अनावश्यक प्रयोगको परित्यागको सामान्जस्यमा बृहत्तर लचिलोपना उपलब्ध गराउनका लागि फौजदारी न्याय प्रणालीले पुर्पक्षपूर्वको अवस्थादेखि सजायपछिको अवस्थासम्मको चाँजोपाँजोमा गैरहिरासतीय उपायको फराकिलो दायरा वा क्षेत्र उपलब्ध गराउनु पर्छ । उपलब्ध गैरहिरासतीय उपायहरूको किसिम र संख्या स्थिर सजाय सम्भव रहने गरी निर्धारण हुनु पर्छ ।
- २.४ नयाँ गैरहिरासतीय उपायहरूको विकासलाई उत्प्रेरित-अभिप्रेरित एवं राम्ररी अनुगमन गर्नु पर्छ र तिनको प्रयोगको व्यवस्थित मूल्याङ्कन हुनु पर्छ ।
- २.५ कानुनी सुरक्षा र विधिको शासनअनुसार यथासम्भव औपचारिक प्रक्रिया वा अदालतद्वारा पुर्पक्ष गरी टुड्याउने कुरालाई टार्ने गरी कसुरदारलाई समुदायमै समाल्नेतर्फ विचार पुऱ्याइनेछ ।
- २.६ गैरहिरासतीय उपायको प्रयोग न्यूनतम हस्तक्षेपको सिद्धान्त अनुरूप हुनु पर्छ ।
- २.७ गैरहिरासतीय उपायहरू निर्दण्डीकरणको दिशाका प्रयत्नमा अड्कनु लाउने वा विलम्ब पार्ने कुराको सट्टा निर्दण्डीकरण र निरपराधीकरणतर्फको अभियानको अङ्ग बन्नु पर्छ ।

३. कानुनी सुरक्षा

- ३.१ गैरहिरासतीय उपायहरूको सुरुआत, परिभाषा र कार्यान्वयन कानुनद्वारा तोकिएको छ ।

- ३.२ गैरहिरासतीय उपायको छनोट कसुरको प्रकृति र गम्भीरता तथा कसुरदारको व्यक्तित्व, पृष्ठभूमि, सजायको गर्नुको परिलक्ष्य र पीडितको अधिकार दुवैतर्फ विचार समेत पुऱ्याई स्थापित आधारको लेखाजोखामा आधारित हुनेछ ।
- ३.३ न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीद्वारा प्रक्रियाका सबै चरणमा दायित्वको पूर्ण सुनिश्चित गरि र विधिको शासन अनुसार मात्र तजबिजको प्रयोग हुनेछ ।
- ३.४ औपचारिक प्रक्रिया वा पुर्पक्षपूर्व वा सोको सट्टामा कसुरदार उपर दायित्व बहन गराउने गरी कार्यान्वित हुने गैरहिरासतीय उपायका लागि कसुरदारको मन्जुरी आवश्यक हुनेछ ।
- ३.५ कसुरदारले निवेदन गरेमा गैरहिरासतीय उपाय लगाउने निर्णय न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीबाट पुनरावलोकन हुने विषय हुनेछ ।
- ३.६ गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयनबाट आफ्नो व्यक्तिगत अधिकारलाई असर गर्ने मामिलामा न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीसमक्ष अनुरोध वा उजुर गर्ने हक कसुरदारलाई हुनेछ ।
- ३.७ अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा मान्यताप्राप्त मानवअधिकारसँग मेल नखाएको कुरामा उपचार र सम्भव भए पुर्नउद्धारको गुनासो सुन्ने उपयुक्त संयन्त्र उपलब्ध गराइनेछ ।
- ३.८ गैरहिरासतीय उपायमा कसुरदारको चिकित्साजन्य वा मनोवैज्ञानिक प्रयोग परीक्षण वा शारीरिक वा मानसिक चोटको अनुचित जोखिम समावेश गरिनेछैन ।
- ३.९ गैरहिरासतीय उपायअन्तर्गत रहेको कसुरदारको मर्यादालाई सबै समयमा संरक्षण गरिनेछ ।
- ३.१० गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयनमा सुरुकिनाराका लागि सक्षम अधिकारीलाई प्रदत्त अधिकारभन्दा बढी कसुरदारको अधिकारलाई बन्देज लगाइनेछैन ।
- ३.११ गैरहिरासतीय उपाय लागू गर्दा परिवारिक गोपनीयताको अधिकारसह कसुरदारको गोपनीयताको अधिकारको सम्मान गरिनेछ ।
- ३.१२ कसुरदारको व्यक्तिगत अभिलेख कडाईकासाथ गोप्य राखिनेछ र तेस्रो पक्षका निम्ति खुला हुनेछैन । कसुरदारको मुद्दाको चाँजोपाँजोमा प्रत्यक्ष सरोकार भएको व्यक्ति वा उचित रूपले अधिकारप्रदत्त अन्य व्यक्तिको मात्र यस्तो अभिलेखमा पहुँच रहनेछ ।

४. बचाउ दफा

बन्दीप्रति गर्नुपर्ने व्यवहारका न्यूनतम मापदण्डको नियमावली, बालन्याय प्रशासनसम्बन्धी राष्ट्रसङ्घीय न्यूनतम मापदण्डको नियमावली, जुनसुकै स्वरूपको थुनछेक वा कैदसजायअन्तर्गतका सबै व्यक्तिको संरक्षणसम्बन्धी सिद्धान्तसङ्ग्रह वा कसुरदारहरुप्रति गर्नुपर्ने व्यवहार र उनीहरुको आधारभूत मानवअधिकारको संरक्षणसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबाट मान्यताप्राप्त अन्य कुनै पनि अध्यालेख वा मापदण्डहरुलाई बाहेक गर्ने गरी यी नियमहरुको कुनै कुरालाई व्याख्या गरिनेछैन ।

२. पुर्पक्षपूर्वको चरण

५. पुर्पक्षपूर्वको निष्पत्ता

- ५.१ उपयुक्त र कानुनी व्यवस्थसँग अनुकूल भएसम्म समाजको संरक्षण, अपराध रोकथाम वा कानुनको सम्मान र पीडितको अधिकारको प्रवर्द्धनका निमित्त मुद्दाको कारबाई अगाडि बढाउन आवश्यक छैन भन्ने देखेमा प्रहरी, अभियोजनसेवा वा फौजदारी मामिला समालने अन्य निकायलाई कसुरदारलाई छुटकारा दिने अधिकार दिइनेछ । छुटकारा दिने कुराको उपयुक्तता वा कारबाई चलाउने निर्णय गर्ने प्रयोजनका लागि कानुनी व्यवस्थामा सोको स्थापित सर्त-आधारको एक समुच्चय (सेट) विकास गरिनेछ । सानातिना मामिलामा अभियोजनकर्ताले उपयुक्त गैरहिरासतीय उपाय लागू गराउन सक्नेछन् ।

६. पुर्पक्षपूर्व थुनछेकको परित्यज्यता

- ६.१ आरोपित कसुरदारको अनुसन्धान र समाज तथा पीडितको संरक्षणलाई उचित ध्यान पुऱ्याई पुर्पक्षपूर्वको थुनछेकलाई फौजदारी प्रक्रियामा अन्तिम साधनको रूपमा प्रयोग गरिनेछ ।
- ६.२ पुर्पक्षपूर्वको थुनछेक नियम ५.१ मा उल्लेख भएका उद्देश्यको प्राप्तिका निमित्त भन्दा बढीको लागि हुनेछैन र मानवीयतासाथ र मानिसमा अन्तर्निहित मर्यादाको सम्मानसाथ लागू गरिनेछ ।
- ६.३ पुर्पक्षपूर्वको थुनछेक अवलम्बन गरिएको अवस्थामा सोउपर न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीसमक्ष पुनरावेदन गर्ने अधिकार कसुरदारलाई रहनेछ ।

३. पुर्पक्ष तथा सजाय-निदान चरण

७. सामाजिक जाँचबुझ प्रतिवेदन

- ७.१ सामाजिक जाँचबुझको प्रतिवेदनको सम्भावना छ भने सक्षम र अधिकारप्राप्त अधिकारी वा निकायबाट तयार गरिएको प्रतिवेदन न्यायिक अधिकारीले स्वयं ग्रहण गर्न सक्नेछ । प्रतिवेदनमा कसुरदारको हालको कसुर र निजको कसुर गराईको स्वरूपसँग सान्दर्भिक हुने सामाजिक जानकारी रहनु पर्छ । सजाय-निदानको प्रक्रियासँग सम्बन्धित जानकारी र सुभाउहरु पनि प्रतिवेदनमा समेटिएको हुनु पर्छ । प्रतिवेदनमा व्यक्त जुनसुकै विचार सुस्पष्ट पहिचानसाथ तथ्यपरक, वस्तुनिष्ठ र निष्पक्ष हुनेछ ।

८. सजाय-निदानको चाँजोपाँजो

- ८.१ गैरहिरासतीय उपायको किनारा गर्ने दायरामा न्यायिक अधिकारीले यससम्बन्धी निर्णय गर्दा कसुरदारको पुनःस्थापनाको आवश्यकता, उपयुक्त अवस्थामा परामर्श गर्नुपर्ने पीडितको हित र समाजको संरक्षणलाई विचार गर्नु पर्छ ।
- ८.२ सजाय-निदान गर्ने अधिकारीले देहायका तरिकाद्वारा मुद्दा किनारा लगाउन सक्नेछन् :-
 - (क) नसिहत, सतर्क-आज्ञा वा चेतावनीजस्ता मौखिक सजाय
 - (ख) ससर्त छुटकारा
 - (ग) प्रतिष्ठा-दण्ड
 - (घ) जरिवाना र हाजिर- जरिवानाजस्ता आर्थिक निग्रह र मौद्रिक सजाय
 - (ङ) जफत वा जैजात-आदेश
 - (छ) सजाय-निलम्बन वा सजाय स्थगन
 - (ज) दण्डपरीक्षण (प्रोवेसन) र न्यायिक सुपरिवेक्षण
 - (झ) सामुदायिक सेवा-आदेश
 - (ञ) हाजिर-जमानी (कुनै केन्द्रमा उपस्थित हुने गरी पठाउने)
 - (ट) घरबन्दी (हाउस एरेस्ट)
 - (ठ) गैरसंस्थागत व्यवहारको कुनै तरिका
 - (ड) माथिका उपायहरु केहीको संयोजन ।

४. सजाय-निदानोत्तर चरण

९. सजाय-निदानपछिको चाँजोपाँजो

- ९.१ सक्षम अधिकारीलाई संस्थाकरण (इस्टिच्युसनलाइजेसन) छल्ने र कसुरदारको समाजमा चाँडो पुनःसम्मिलन गराउनका लागि सजाय निर्धारणपछि व्यापक दायरामा विकल्पहरु रहनेछन् ।
- ९.२ सजाय-निदानपछिका चाँजोपाँजोमा निम्न कुरा समावेश हुन सक्नेछन्:

- (क) बिदा र फिर्तीबास (हाफ वे हाउसेस)
 - (ख) श्रम वा शैक्षिक छुटकारा
 - (ग) दण्डजमानी (प्यारोल) का अनेक स्वरुप
 - (घ) मिनाहा (रेमिसन)
 - (ङ) माफी
- ९.३ कसुरदारले निवेदन गरेमा माफीबाहेक अन्य चाँजोपाँजोउपर न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीद्वारा पुनरावलोकन हुनेछ ।
- ९.४ कुनै संस्थापनाद्वारा गैरहिरासतीय कार्यक्रममा छुट्टने कुनै पनि स्वरुप यथासम्भव अगिल्लो चरणमा विचार गरिनेछ ।

५. गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयन

१०. सुपरिवेक्षण

- १०.१ सुपरिवेक्षणको परिलक्ष्य पुनः कसुर गर्ने कुरालाई घटाउने र कसुरदार पुनः अपराधतर्फ लाग्ने सम्भावनालाई न्यूनीकरण गर्ने किसिमले निजको समाजमा पुनःसम्मिलनलाई सहयोग पुऱ्याउने हो ।
- १०.२ गैरहिरासतीय उपायले सुपरिवेक्षणलाई समेत समेटेमा यस्तो सुपरिवेक्षण कानूनद्वारा तोकिएको खास सर्त अन्तर्गत सक्षम अधिकारीद्वारा सम्पादन हुनेछ ।
- १०.३ निर्दिष्ट गैरहिरासतीय उपायको ढाँचाभित्र कसुरदारको कसुरलाई काम गर्ने गरी कसुरदारको हरेक पृथकपृथक मामिलमालाई लक्षित गर्ने गरी सुपरिवेक्षण र व्यवहारसर्वोपयुक्त किसिमको हुनु पर्छ । सुपरिवेक्षण र व्यवहारको आवधिक पुनरावलोकन हुनु पर्छ र अवश्यकताअनुसार समायोजन गरिनु पर्छ ।
- १०.४ कसुरदारहरूलाई आवश्यक भएअनुसार समुदायसँगको सम्पर्क सुदृढ गर्न र उनीहरूको सामाजिक पुनःसम्मिलनलाई सहज बनाउन मनोवैज्ञानिक, सामाजिक र भौतिक सरसहायता तथा अवसरहरू उपलब्ध गराइनु पर्छ ।

११. अवधि

- ११.१ गैरहिरासतीय उपायको अवधि कानूनअनुसार सक्षम अधिकारीले कायम गरेको अवधिभन्दा बढी हुनेछैन ।
- ११.२ कसुरदारले उपायलाई अनुकुल हुने गरी सार्थक बनाएमा तोकिएको अवधि पहिल्यै पनि अन्त्य हुने प्रावधान राख्न सकिनेछ ।

१२. सर्त-अवस्था

- १२.१ कसुरदारले पालना गर्नुपर्ने सर्त वा अवस्था सक्षम अधिकारीले निर्धारण गर्ने भएमा समाजको आवश्यकता र कसुरदार तथा पीडितको अधिकार र आवश्यकता दुवैलाई ध्यान दिनु पर्छ ।
- १२.२ पालना गर्नुपर्ने सर्त-अवस्था व्यावहारिक, छरितो र यथाशक्य थोरै तथा कसुरदारमा आपराधिक बानीबेहोरा बल्किने सम्भावनालाई घटाउने र पीडितको अवश्यकतामा ध्यान दिई कसुरदारको सामाजिक पुनःसम्मिलनको अवसर बढाउने तर्फ लक्षित हुनेछ ।
- १२.३ गैरहिरासतीय उपाय लागू गर्दाको सुरु अवस्थामा कसुरदारले लिखित र मौखिक रूपमा कसुरदारको दायित्व र अधिकारसहित सो उपायलाई व्यवस्थित गर्ने सर्त-अवस्थाको स्पष्ट खोलुवा वा स्पष्टीकरण प्राप्त गर्नेछ ।
- १२.४ कसुरदारले गरे-देखाएको प्रगतिअनुसार स्थापित वैधानिक प्रावधानअन्तर्गत सक्षम अधिकारीले सर्तअवस्थालाई फेरबदल गर्न सक्नेछ ।

१३. उपचार प्रकृया

- १३.१ निर्दिष्ट गैरहिरासतीय पद्धतिको ढाँचाभिन्न कसुरदारका आवश्यकताहरु प्रभावकारी रूपले पुरा गर्न उपयुक्त मामिलामा विषयकार्य (केस-वर्क), समूह-उपचार (ग्रुपथेरापी) आवासीय कार्यक्रम र विविध वर्गका कसुरदारहरुका लागि विशिष्टीकृत उपचार प्रकृयाका अनेक योजना विकास गर्नु पर्छ ।
- १३.२ उचित तालिम पाएका र व्यावहारिक अनुभव भएमा व्यावसायिक व्यक्तिहरुबाट उपचार-प्रकृया सञ्चालन गरिनु पर्छ ।
- १३.३ उपचार प्रकृया आवश्यक छ भनेर निर्णय गरिएका अवस्थामा कसुरदारको पृष्ठभूमि, व्यक्तित्व, अन्तरवृत्ति, चातुर्य, मुल्यमान्यता र विशेष गरी अपराधतिर डोऱ्याउने परिवेश बुझ्न प्रयत्न गर्नु पर्छ ।
- १३.४ गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयन सक्षम अधिकारीले समुदाय र सामाजिक सहयोग व्यवस्थालाई समावेश गराउन सक्नेछन् ।
- १३.५ उपचार प्रकृयाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित पार्नका लागि व्यवस्थापकीय तहमा सकेसम्म व्यावहारिक हुने गरी कार्यबोझको व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- १३.६ सक्षम अधिकारीले हरेक कसुरदारको स्थितिअभिलेख (केस रेकर्ड) को स्थापना र व्यवस्थापन गर्नेछन् ।

१४. अनुशासन र सर्त- अवस्थाको उल्लङ्घन

- १४.१ कसुरदारद्वारा भएको सर्तअवस्थाको उल्लङ्घनको परिणाम गैरहिरासतीय उपायको फेरबदल वा खारेजी हुन सक्नेछ ।
- १४.२ गैरहिरासतीय उपायको फेरबदल वा खारेजी सक्षम अधिकारीबाट हुनेछ र सुपरिवेक्षण अधिकृत र कसुरदार दुवैले पेस गरेका तथ्यहरुको सावधानीपूर्वक छानबीनपछि मात्र सो कार्य गरिनेछ ।
- १४.३ गैरहिरासतीय उपायको असफलता स्वतः हिरासतीय पद्धति लादनामा उन्मुख हुनु हुँदैन ।
- १४.४ गैरहिरासतीय उपायको फेरबदल वा खारेजको क्रममा सक्षम अधिकारीले वैकल्पिक गैरहिरासतीय उपाय स्थापित गर्न प्रयास गर्नेछन् । अन्य उपयुक्त विकल्पको अभावमा मात्र कारावासको सजाय लगाउन सकिनेछ ।
- १४.५ सर्त अवस्थाको उलङ्घनमा सुपरिवेक्षणअन्तर्गतको कसुरदारलाई पक्राउ गर्ने र थुन्ने अधिकार कानूनद्वारा तोकिनेछ ।
- १४.६ गैरहिरासतीय उपायको फेरबदल वा खारेजउपर न्यायिक वा अन्य सक्षम स्वतन्त्र अधिकारीसमक्ष पुनरावेदन गर्ने अधिकार कसुरदारलाई हुनेछ ।

६. कर्मचारी

१५. भर्ना

- १५.१ कर्मचारीको भर्नामा जातजाति, वर्ण, लिङ्ग, उमेर, भाषा, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उद्भव, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा भेदभाव गरिनेछैन । कर्मचारीको भर्नासम्बन्धी नीतिले सकारात्मक कदमका राष्ट्रिय नीतिहरुलाई ध्यान दिनु पर्छ र सुपरिवेक्षण हुनुपर्ने कसुरदारको विविधतालाई प्रतिबिम्बित गर्नु पर्छ ।
- १५.२ गैरहिरासतीय उपाय अवलम्बन गर्न नियुक्त व्यक्तिहरु व्यक्तिगत हिसाबले उपयुक्त र सम्भव भएसम्म उपयुक्त व्यावसायिक तालिम र व्यावहारिक अनुभव भएका हुनु पर्छ । यस्तो योग्यता स्पष्ट निर्धारित हुनु पर्छ ।
- १५.३ योग्य व्यावसायिक कर्मचारी कायम गरिराख्न र थामी राख्न सेवाको उपयुक्त हैसियत, कामको प्रकृतिअनुरूप पर्याप्त तलब र सरसुविधा सुनिश्चित हुनु पर्छ र व्यावसायिक उन्नयन र वित्तुविकासका लागि मनगते अवसर उपलब्ध हुनु पर्छ ।

१६. कर्मचारी-तालिम

- १६.१ कसुरदारलाई पुनःस्थापित गर्ने, कसुरदारका अधिकार सुनिश्चित पार्ने र समाजलाई संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा कर्मचारीको उत्तरदायित्व सुस्पष्ट बनाउने कर्मचारी-तालिमको उद्देश्य हुनेछ । तालिमले कर्मचारीलाई सम्बन्धित अन्य निकायहरूसँग सरसहयोग गर्ने र क्रियाकलापको समन्वयको आवश्यकताबारे सुझबुझ पनि दिलाउनु पर्छ ।
- १६.२ सेवा सुरुगर्नुपूर्व कर्मचारीलाई गैरहिरासतीय उपायहरूको प्रकृति, सुपरिवेक्षणको परिलक्ष्य र गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयनका विविध ढाँचा वा स्वरूपका बारेमा निर्देशन समावेश भएको तालिम दिइनेछ ।
- १६.३ सेवा सुरु गरिसकेपछि सेवाकालीन तालिम र पुनःतागजी तालिममा सहभागी भएर कर्मचारीले आफ्नो ज्ञान र व्यावसायिक क्षमता कायम राख्ने तथा सुधार गर्नेछन् ।

७. स्वयंसेवक र अन्य सामुदायिक स्रोतसाधन

१७. जनसहभागिता

- १७.१ जनसहभागितालाई एक प्रमुख स्रोत र गैरहिरासतीय उपाय अवलम्बन गरिरहेको कसुरदार र परिवार तथा समुदायबीचको सम्बन्ध सुधार्ने महत्वपूर्ण तत्वका रूपमा प्रोत्साहित गर्नु पर्छ । यसले फौजदारी न्याय प्रशासनको प्रयासलाई परिपुरकको काम गर्नु पर्छ ।
- १७.२ जनसहभागितालाई आफ्नो समाजको संरक्षणमा योगदान पुऱ्याउन समुदायका सदस्यहरूका लागि एक अवसर मानिनु पर्छ ।

१८. आम बुझाई र सरसहयोग

- १८.१ गैरहिरासतीय उपायको प्रवर्द्धन गर्ने स्वयंसेवी सङ्घसंस्थालाई मद्दत गर्न सरकारी निकाय, निजी क्षेत्र र सर्वसाधारणलाई उत्प्रेरित गर्नु पर्छ ।
- १८.२ गैरहिरासतीय उपायको कार्यान्वयनमा जनसहभागिताको आवश्यकताबारे जनचेतना तीव्र पार्न सभासम्मेलन, भेला, सेमिनार र अन्य क्रियाकलाप नियमित रूपमा आयोजना गर्नु पर्छ ।
- १८.३ गैरहिरासतीय व्यवहारको बृहत् कार्यान्वयन र कसुरदारको सामाजिक पुनःसम्मिलनका लागि अनुकूल क्रियाकलापतर्फ डोऱ्याउने रचनात्मक सार्वजनिक प्रवृत्ति (पब्लिक एटिच्युड) सिर्जना गर्न सघाउ पुऱ्याउनका लागि आमसञ्चारका सबै स्वरूपको उपयोग गर्नु पर्छ ।
- १८.४ गैरहिरासतीय उपायको तात्पर्यमा सर्वसाधारणको भूमिकाको महत्वबारे जानकारी गराउन हरप्रयास गर्नु पर्छ ।

१९. स्वयंसेवक

- १९.१ समाविष्ट कामप्रतिको प्रवृत्ति (एटिच्युड) र रुचिका आधारमा स्वयंसेवकहरू सावधानीपूर्वक छनोट र नियुक्ति गरिनेछ । बहन गर्नुपर्ने कार्यका बारेमा उनीहरूलाई राम्ररी तालिम दिइनेछ, र सक्षम अधिकारीबाट मद्दत र सरसल्लाह पाउने तथा यस्ता अधिकारीसँग परामर्श गर्ने कुरा उनीहरूलाई सुलभ हुनेछ ।
- १९.२ सरसल्लाह उपलब्ध गराएर र आफ्नो क्षमता तथा कसुरदारको आवश्यकता अनुसार सहयोगका अन्य अन्य रूपद्वारा कसुरदार र तिनका परिवारलाई समुदायसँग सार्थक सम्बन्ध विकास गर्न र सम्पर्क विस्तार गर्न स्वयंसेवकले प्रोत्साहन गर्नु पर्छ ।
- १९.३ कर्तव्यपालनाका क्रममा हुने दुर्घटना, चोटपटक र सार्वजनिक दायित्वका सम्बन्धमा स्वयंसेवकहरूको विमा हुनेछ । सुम्पिएको काम गर्दाका क्रममा भएको अख्तियार गरिएअनुसारको खर्चको उनीहरूलाई सोधभर्ना दिइनेछ । उनीहरूले समुदायको भलाइमा दिएको सेवाका लागि सार्वजनिक मान्यताको विस्तार गर्नु पर्छ ।

८. अनुसन्धान, योजनातर्जुमा, नीतिनिर्माण तथा मूल्याङ्कन

२० अनुसन्धान र योजना तर्जुमा

- २०.१ योजनातर्जुमा प्रक्रियाको अत्यावश्यक पक्षका रूपमा कसुरदारलाई गरिने गैरहिरासतीय व्यवहारबारे अनुसन्धानका तत्वाधान र प्रवर्द्धनमा सार्वजनिक तथा निजी दुवै क्षेत्रका अङ्गहरूलाई सहभागी गराउन प्रयत्न गर्नु पर्छ ।
- २०.२ पक्ष, व्यावसायिक अभ्यासकर्ता, समुदाय र नीति निर्माताहरूले भोग्नु परेका समस्याका बारेमा नियमित तरिकाले अनुसन्धान गर्नु पर्दछ ।
- २०.३ कसुरदारप्रतिको गैरहिरासतीय व्यवहारको कार्यान्वयनसम्बन्धी तथ्याङ्कको सङ्कलन तथा विश्लेषणका निमित्त फौजदारी न्याय प्रणालीमै अनुसन्धान तथा सूचना संयन्त्र निर्माण गर्नु पर्छ ।

२१. नीतिनिर्माण तथा कार्यक्रम विकास

- २१.१ गैरहिरासतीय उपायका कार्यक्रमहरूको व्यवस्थित रूपले योजना तर्जुमा गर्नु पर्छ र राष्ट्रिय विकास प्रक्रियाभित्र फौजदारी न्याय प्रणालीको एकीकृत अंशका रूपमा कार्यान्वयन गर्नु पर्छ ।
- २१.२ गैरहिरासतीय उपायहरूको अन्तर्भावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्ने दृष्टिले नियमित मूल्याङ्कन गरिराख्नु पर्छ ।
- २१.३ गैरहिरासतीय उपायहरूको उद्देश्य, कार्यरूप र प्रभावकारिताको लेखाजोखा गर्न आवधिक पुनरालोकन सम्पन्न गर्नु पर्छ ।

२२. सम्बन्धित निकाय र क्रियाकलापसँगको सम्बन्ध

- २२.१ गैरहिरासतीय उपायको जिम्मेवारी रहेको सेवाहरू, फौजदारी न्यायका अन्य अङ्गहरू र सरकारी तथा गैरसरकारी दुवै तवरका स्वास्थ्य, आवस, शिक्षा तथा श्रम र आमसञ्चारजस्ता क्षेत्रका सामाजिक विकास तथा कल्याणकारी निकायहरूका बीचमा सर्म्पर्क-सम्बन्ध सहज बनाउनका लागि विभिन्न तहमा उपयुक्त संयन्त्र सक्रिय पारिनु पर्छ ।

२३. अन्तर्राष्ट्रिय सररहयोग

- २३.१ गैरसंस्थागत उपचारका क्षेत्रमा राष्ट्रहरूबीच वैज्ञानिक सररहयोग प्रवर्द्धन गर्न प्रयत्न गरिनेछ । सदस्य राष्ट्रहरूबीचमा गैरहिरासतीय उपायसम्बन्धी अनुसन्धान, तालिम, प्राविधिक सहयोग र सूचना आदानप्रदानको कार्य संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सचिवालयको सामाजिक विकास तथा मानवीय मामिला केन्द्रको अपराध रोकथाम तथा फौजदारी न्याय शाखाको घनिष्ठ समन्वयमा अपराधको रोकथाम र कसुरदारप्रतिको व्यवहारसम्बन्धी राष्ट्रसङ्घीय संस्थापनाहरूमार्फत सुदृढ पार्नु पर्छ ।
- २३.२ गैरसंस्थागत विकल्पहरूको दायरा फराकिलो पार्ने र ससर्त सजाय पाएका तथा ससर्त छुटकारा पाएका कसुरदारहरूको सुपरिवेक्षणको स्थानान्तरणसम्बन्धी नमुना सन्धिअनुसार राष्ट्रिय सीमापारसम्म तिनको प्रयोगलाई सहज बनाउन तुलनात्मक अध्ययन र वैधानिक प्रावधानहरूको समायोजनलाई बढाउनु पर्छ ।